

Αναλαμπή και πλάνη

Ορθοδοξία / Θρησκευτική ζωή

Αλέξιος Παναγόπουλος (Academician Prof. DDDr. Pdoc. Dr.Habil. Alexios Panagopoulos)

Όπως έχουμε αναφέρει και σε προηγούμενες δημοσιεύσεις μας η «βατάτζια» πολιτική ιδεολογία έχει τα τελευταία χρόνια βρει αρκετούς οπαδούς. Συνεχίζουμε να διευκρινίζουμε το ζήτημα αυτό μετά απ' το ζωηρό ενδιαφέρον κληρικών και λαϊκών. Το έτος 2010 κυκλοφόρησε ο γράφων^[1] ένα βιβλίο με τίτλο: «Ηθική - Εσχατολογία - Προφητολογία», όπου μέσα απ' την εργογραφία του π.Αρσενίου γίνονται προσεγγίσεις στην ηθική, στην προφητολογία, στην εσχατολογία και την ορθόδοξη πολιτική θεολογία των εσχάτων, που κυρίως είναι απόρροια βιωματική και ασκητική, αλλά παράλληλα και ζωντανή εμπειρία, εκ του παλαιού απλού και αφανή ασκητή εκ της Λογγομβάρδας εις Ναύπακτο, μέσα στον μάταιο παροδικό κόσμο μας.

Είναι γνωστό ότι η επίσημη Ορθόδοξη Δογματική Διδασκαλία της Ορθοδόξου Εκκλησίας μας δεν αναφέρει πουθενά ούτε μία λέξη, για τα λεγόμενα περί της «ένδοξης», «μεσοβασιλείας» ή «Ένδοξης Αναλαμπής», ως χρονικής περιόδου, κατά την οποία δήθεν θα δοξασθεί η Ορθοδοξία και κατόπιν θα αγιοποιηθεί ο

κόσμος, ώστε να παρασυρθεί, εκ νέου στην αμαρτία, κι ότι μετά όλων αυτών πάλι θα αποστατήσει και θα σατανοποιηθεί!

Η επίσημη δογματική πίστη αυτή της Ορθοδόξου Εκκλησίας δεν στηρίζεται επ' ουδενί σε «αόριστα πράγματα» ή σε ευσεβείς πόθους με τηγανισμένα ψάρια, με μαρμαρωμένο βασιλιά, με θ.λειτουργία που έμεινε στη μέση και πρόκειται πάλι να συνεχιστεί, αλλά βασίζεται στην ίδια την Ορθόδοξη Παράδοση και στην Καινή Διαθήκη.

Οι πλανημένοι οπαδοί της ιδέας για την αναλαμπή ή «μεσοβασιλεία», έχουν στους κόλπους τους καθηγητές διαφόρων ειδικοτήτων και κάποιους ρασοφόρους δίχως μεγάλη εξειδίκευση, θεωρούν ότι στηρίζονται σε συγκεκριμένα χωρία εκ της Αγίας Γραφής[2], τα οποία και τα παρερμηνεύουν, κατά το δοκούν, τα οποία ευτυχώς μας ερμηνεύει προσεκτικά ο μακαριστός π.Αρσένιος. Ερμηνεύει τα σχετικά χωρία περί της καταστροφής της γης, ως το εγγύς τέλος του κόσμου, και επ' ουδενί την αγιοποίηση ή αναλαμπή ή επικράτηση της Ορθοδοξίας επί της γης, η οποία δεν θα ξανασηκωθεί πάλι[3], πλην κάποιων ιστορικών στιγμών που ο Κύριος γνωρίζει εάν και εφόσον η ειλικρινή μετάνοια των ανθρώπων θα είναι τέτοια. Την ολοσχερή καταστροφή της γης στον καιρό των εσχάτων, καθώς και την ερήμωσή της, υποστηρίζουν και οι Πατέρες της Εκκλησίας. Ένας εξ' αυτών, είναι και ο Κύριλλος ο Αλεξανδρείας: «Του Θεού επάγοντος την οργήν, και την εκάστω πρέπουσάν τε και οφειλομένην επιτιθέντος κόλασιν, κατά γαρ τοι, τον της συντελείας του παρόντος αιώνος καιρόν, καταπεμφθήσονται μεν εις Άδου, κολασθησόμενοι, οίτινες των εκτόπων επιτηδευμάτων γεγονασιν ερασταί»[4].

Ένα άλλο χωρίο, το οποίο ο μακαριστός γέροντας Αρσένιος (+2008), που δεν τα δημοσίευε εάν δεν θα συνομιλούσε γι' αυτά τα δύσκολα χωρία τόσο με το μακαριστό αρχιμ. π.Χαράλαμπο Βασιλόπουλο, το μακαριστό Θεόκλητο Διονυσιάτη, το π.Γερβάσιο Παρασκευόπουλο, το μακαριστό Φιλόθεο Ζερβάκο, το μακαριστό μητροπολίτη Φλωρίνης π.Αυγουστίνο, κ.ά., ενώ χαρακτηρίζει ως επικίνδυνο το χωρίο του Προφήτη Ησαΐα 65, 17-25[5], το οποίο παρέσυρε και τους πρώτους οπαδούς της «μεσοβασιλείας», ακόμα και το μάρτυρα και φιλόσοφο Ιουστίνο κατά τον 2^ο αιώνα. Ερμηνεύει το ως άνω χωρίο ως ταυτόσημο, με τα εξής: εκ της Αποκ. 21, 1 και της Β' Πέτρου 3, 13, τα οποία χωρία μιλούν καθαρά, για την «νέαν Ιερουσαλήμ συμβολικώς και μεταφορικώς»[6], δίχως να υπονοούν καμία επίγεια «μεσοβασιλεία», ή αναλαμπή, ή βασιλεία του Χριστού επί της γης. Φέρνει ως επεξήγηση της ερμηνείας του αυτής, την επισήμανση εκ του Κυρίλλου Αλεξανδρείας: «επισημήνασθαι δε αναγκαίον, ότι ταύτα τινες των εξηγητών ανάγουσι τοις καιροίς, ου της επιδημίας μάλλον, αλλά τοις εσομένοις, μετά τον αιώνα τον ενεστηκότα, έσεσθαι γαρ τους δικαίους εν ευφροσύνη, και χαρά φησι, και εν ατελευτήτοις τρυφαίς, πνευματικαίς δηλονότι»[7].

Σκανδαλίζονται κάποιοι και απορούν για το ότι ο μακαριστός π.Αρσένιος, λέγει ότι δεν θα γίνει πραγματικότητα επί της γης το χωρίο «μία ποιμνη, εις ποιμήν», αλλά όπως μας το διερμήνευε και προφορικά, στις ζωντανές συνομιλίες μας, ότι αυτό αναφέρετε στην ουράνια Εκκλησία πράγμα που και με παρρησία ο ίδιος γράφει: «κι εγώ σκανδαλίζομαι με την νοοτροπίαν των, και την επί το υλιστικώτερον, ερμηνευτικήν των άποψιν»[\[8\]](#).

Παρουσιάζοντας την ως άνω απορία των «Αναλαμπιστών», ως υλιστική, καθότι εάν πράγματι θα λάμβανε χώρα το μία ποιμνη εις ποιμήν επί της γης, άραγε, ερωτά ο π.Αρσένιος, θα μπορούσε αυτό το χρονικό διάστημα να δεθεί και ο Σατανάς; Δηλ. να δεθεί ο θυμός, η συκοφαντία, η υπερηφάνεια των ανθρώπων, η εκνεότητας αμαρτία, εκ των σπαργάνων, η γενική αμαρτία και η κακία, και η έμφυτη πονηρή κλίση που υπάρχει μέσα στον άνθρωπο;

Ως γνωστόν ο Σατανάς απ' τη πλευρά του: «υποδαυλίζει την έμφυτον κλίσιν προς το κακόν και την υπάρχουσαν εν τω ανθρώπω αμαρτίαν», αλλά και να υποθέταμε, υποθετικά, ότι θα δενόταν ο Σατανάς απ' τον Κύριό μας ολοσχερώς, όπως κάποιοι οπαδοί απ' αυτούς νομίζουν, ίσως έτσι, να λιγότευε η αμαρτία επί της γης, αλλά όμως άραγε θα μπορούσε εντελώς να εξαφανιστεί; Καθότι με τα τόσα δισεκατομμύρια των ανθρώπων επί της γης, δεν μπορεί όλοι, μα όλοι, να γίνονταν Άγιοι, έστω και κάποιοι θα ζούσαν και στην αμαρτία. Επομένως, συμπεραίνει ο π.Αρσένιος και αυτοί οι ελάχιστοι που επί της γης θα έμεναν να ζούν ως αμαρτωλοί, πάλι δεν θα μπορούσε επί της γης χάρη αυτών να εφαρμοστεί η πλήρη ιδέα, ότι θα υπάρχει μία ποιμνη και εις ποιμήν, γιατί ακόμα και τότε, οι ελάχιστοι αμαρτωλοί θα συναποτελούσαν μία άλλη ποιμνη, υπό άλλον ποιμένα. Συνεπώς, οι «αναλαμπιστές» οπαδοί της ιδέας της επί γης βασιλείας του Χριστού, σε μία ποιμνη, καταπίπτει από μόνη της.

[page_end]

Η ερμηνευτική προσέγγιση του π.Αρσένιου είναι σύμφωνη με τους Πατέρες της Εκκλησίας μας (Ιω. Χρυσόστομο, Κύριλλο Αλεξανδρείας, Θεοφύλακτο Βουλγαρίας, κ.ά.), ότι ο Κύριος ως Ποιμένας, δεν έχει ποιμνιο δηλ. πρόβατα μόνο απ' την αυλή των Ισραηλιτών, αλλά κι άλλα πρόβατα, τα οποία προέρχονται κι από τους πρώην ειδωλολατρικούς λαούς, απ' όλα τα έθνη, επί της γης. Συνεπώς, πέρα απ' τους Ιουδαίους, η κλήση και των Εθνών εις την αλήθεια του Χριστιανισμού, κι αυτό συναποτελεί την «μία ποιμνη» δηλ. τη «σύμπηξιν της μιάς Εκκλησίας και όχι την ολοκληρωτικήν των εθνών κλήσιν»[\[9\]](#). Το χωρίο «μία ποιμνη» πραγματοποιήθηκε και θα «ολοκληρωθή» πλήρως εις τον ουρανό, όπου εκεί θα βασιλεύσει ο Ένας και ο Μοναδικός Ποιμένας και Κανένας άλλος. Εκεί, στην ουράνια μακαριότητα, θα

εκπληρωθεί πλήρως αυτό που ο ίδιος ο Κύριος ζήτησε απ' τον Πατέρα Του, στην Αρχιερατική προσευχή, στον κήπο της Γεσθημανή, ότι, όπου είμαι εγώ, εκεί, να είναι και οι μαθητές μου και να θεωρούν τη δόξα μου[10], αλλά όχι μόνο οι μαθητές Του, επιπλέον αυτών, και όλοι εξ' όσων άλλων θα πιστεύσουν σ' Αυτόν διαχρονικά[11]. Επειδή, είναι δηλωμένο και ξεκάθαρο ότι η πόλη και το πολίτευμα των Χριστιανών δεν είναι εδώ στην γη, αλλά στον ουρανό[12].

Ερμηνεύοντας τη φράση: «ελθέτω η βασιλεία σου», οφείλουμε να το κατανοούμε ότι σημαίνει την απαραίτητη: «προϋπόθεση», αυτήν που για να σωθεί ο άνθρωπος, θα βάλει στην καρδιά του τον βασιλέα Χριστό. Η βασιλεία του Χριστού: «άρχεται ταπεινώς», απ' αυτό τον κόσμο, για να ολοκληρωθεί στον ουρανό. Ο π.Αρσένιος μνημονεύει τον Ιω. Χρυσόστομο[13], τον Θεοφύλακτο[14], τον Ζυγαβηνό[15], επισημαίνοντας ότι η φράση: «ελθέτω η βασιλεία σου», δηλώνει την ειλικρινή προσευχή των πιστών, που θα πρέπει να ικετεύουν να έλθει το συντομότερο η Β' παρουσία και η αιώνια βασιλεία του Κυρίου, γι' αυτό κι είναι άσχετη η προηγούμενη φράση, με τη φράση: «γενηθήτω το θέλημά σου ως εν ουρανών και επί της γής». Καταλήγει, ότι σε καμία περίπτωση ο Κύριος, δεν υπονοεί καμία ιδέα, περί μεσοβασιλείας, υπό χιλιαστική αντίληψη, ή αναλαμπή επί της γης.

Όσον αφορά το χωρίο που μιλά για το κήρυγμα του Ευαγγελίου σε όλα τα Έθνη και ότι μετά, κατόπιν θα έλθει το τέλος, συμφωνεί και ο Ιω. Χρυσόστομος[16], και σχολιάζει ότι το τέλος του κόσμου κυρίως αναφέρεται στο τέλος του τότε γνωστού κόσμου, της πόλης σταυροδρόμι των λαών και των πολιτισμών, της επίγειας Ιερουσαλήμ, ως του σημαντικότερου κέντρου του τότε γνωστού κόσμου. Μετά απ' την Πεντηκοστή, κηρύχθηκε το Ευαγγέλιο του Χριστού για να λάβουν γνώση και να καταστούν οι άπιστοι αναπολόγητοι, ώστε και μετά να επακολουθήσει, η συντέλεια της πόλης των Ιεροσολύμων, απ' τα ρωμαϊκά στρατεύματα του Τίτου, περί το 70μ.Χ. Ο π.Αρσένιος μας διευκρινίζει ότι και σε εκείνη ακόμα την περίπτωση, όπου αυτό το χωρίο θα εννοούσε ότι θα κηρυχθεί το Ευαγγέλιο σε όλον τον πλανήτη γη, δεν μπορεί επ' ουδενί να εννοεί ότι όλοι οι λαοί θα πιστέψουν κι ότι θα γίνουν Χριστιανοί.

Οι λαοί της γης έλαβαν γνώση του Ευαγγελίου του Χριστού ως «μαρτύριον», ως απόδειξη, ως άγγελμα, «ανεξαρτήτως εάν πιστεύσουν ή όχι»[17]. Το χωρίο αυτό δεν μας μιλά σε καμία περίπτωση για αναλαμπή ή «αγιοποίηση» όλου του πλανήτη γη, γιατί ήδη σήμερα έχουμε και χριστιανικούς λαούς, μόνο στην «ταυτότητα», έτσι ώστε να χρειάζεται πάλι ο «επανευαγγελισμός», σ' ολόκληρον τον χριστιανικό κόσμο. Ποιος θα κάνει αυτό το νέο έργο, άραγε θαυματουργικά μήπως; Ρωτά ο π.Αρσένιος. Εξάλλου τα λόγια του Κυρίου μιλούν καθαρά και για «μικρό ποίμνιο» και παρατηρεί ερμηνευτικά ότι ενδεχομένως εδώ να υπονοεί αυτό έτσι

ώστε «να λογισθή» για τους «ολίγους» των εσχάτων σωζόμενους[18].

Το ερμηνευτικό ερώτημα για την πρώτη και τη δεύτερη Ανάσταση προβλημάτισε και τον π.Αρσένιο, καθότι έχει να κάνει με τη δέσμευση του Σατανά επί της γης, για χίλια έτη. Τα χίλια έτη: «είναι σχηματικός και συμβολικός» αριθμός και δεν θα πρέπει να λαμβάνονται ως ακριβώς χίλια έτη, αλλά ως γενικότερη έννοια καθότι στην Γραφή «σημαίνει γενικώς και αορίστως έν μακρόν χρονικόν διάστημα», κι αυτή είναι η πρώτη ανάσταση του ανθρωπίνου γένους (ώστε μετά τη Σταυρική θυσία και Ανάσταση του Χριστού, να δεσμευτεί η εξουσία του Σατανά επί της γής), ώστε να ξεφύγουν απ' αυτήν την υποχρέωση και την κατάρα του νόμου και οι δίκαιοι, ώστε να μην πηγαίνουν πλέον στον Άδη. Ο π.Αρσένιος φέρνει ως παράδειγμα τα λόγια του Ανδρέα Καισαρείας[19] και τα βιβλία τα δικά του που κάποια κυκλοφόρησε και ο Ορθόδοξος Τύπος, σε συνδυασμό με την διαφωτιστική διατριβή του π.Ιω.Ρωμανίδη. Ο Ανδρέας Καισαρείας (6^ο αιώνα) και ο Αρέθας (9^ο αιώνα), ερμηνεύουν ότι η δέσμευση του Σατανά για τα χίλια έτη, είναι το χρονικό διάστημα, από τη σταύρωση του Κυρίου, μέχρι και τη Β' παρουσία Του, χρονική περίοδο, στην οποία δεσμεύθηκε η «απεριόριστος εξουσία του Σατανά» πάνω στους ανθρώπους, την οποία εξουσία, έλαβε μετά τη πτώση των πρωτοπλάστων, καθότι, ουδείς σωζόταν απ' τους ανθρώπους ούτε κι οι δίκαιοι, μέχρι που εξαγόρασε με το αίμα Του, το ανθρώπινο γένος, ο ίδιος ο Χριστός. Αυτή η απέραντη εξουσία που είχε θα επιστρέψει πάλι στο Σατανά, λίγο πριν, το τέλος του κόσμου, ώστε: «ολίγοι και μετά βίας θα σώζονται»[20].

Το επίμαχο 20^ο κεφάλαιο της Αποκάλυψης του Ιωάννη ταλαιπώρησε πολλούς ερμηνευτές, που παρενόησαν το νόημά του. Το χωρίο μιλάει για τη δέσμευση του Σατανά επί της γής, για τα χίλια έτη, και το άλλο χωρίο, μιλάει για τις Ψυχές, που συμβασιλεύουν με το Χριστό[21] στον ουρανό, κι όχι στην γη. Αυτές οι Ψυχές, είναι οι Ψυχές των Αγίων και Δικαίων και Μαρτύρων της πίστης: «προγευόμενοι των ουρανίων αγαθών, μέχρι της Δευτέρας Παρουσίας»[22]. Οι πιστοί χριστιανοί λόγο της πνευματικής τους αναγέννησης, μετέχουν της «πρώτης Ανάστασης», μεταβαίνουν εκ του θανάτου στη ζωή, και όχι απ' τη ζωή στο θάνατο, γιατί η παρούσα ζωή ονομάζεται και θάνατος, ενώ ο επίγειος φυσικός θάνατος μας οδηγεί στην αληθινή ζωή της αιώνιας μακαριότητας[23].

[page_end]

Η πρώτη Ανάσταση είναι η πνευματική αναγέννηση και η ανάσταση του ανθρώπου απ' την αμαρτία[24], που αρχίζει απ' την επίγεια ζωή στον κόσμο. Δεύτερη Ανάσταση είναι η σωματική η οποία θα πραγματοποιηθεί κατά τη Β' παρουσία[25].

Όμως, όσοι έμειναν αμετανόητοι και αδιόρθωτοι σε όλη αυτή τη ζωή, μετά το

θάνατό τους τον σωματικό: «δεν προγεύονται του Παραδείσου, πολύ περισσότερο δεν θα ζήσουν μετά την κρίσιν και καταδίκην των, κατά την φοβερήν ημέραν της Κρίσεως, αλλά θα πορευθούν εις το σκότος, το εξώτερον, εις συγκατοίκησιν, μετά των πονηρών δαιμόνων», παρατηρεί ερμηνευτικά ο π.Αρσένιος[26]. Το ζήτημα για τα περί της «πρώτης Ανάστασης» απασχόλησε αρκετούς ερμηνευτές, οι οποίοι και συνέγραψαν, σύμφωνα με τη δική τους ερμηνευτική προσέγγιση. Μάλιστα, οι «αντίχριστοι χιλιασταί», σύμφωνα με τη παρατήρηση αρκετών υποστήριξαν ότι η πρώτη Ανάσταση έγινε το έτος 1914 στον ουρανό, μαζί όλων των δικαίων και αγίων της Παλαιάς Διαθήκης, για να ακολουθήσει αργότερα η ανάσταση των χιλιαστών που θα ζήσουν πάνω στη γη.

Στην ιστορία εμφανίζονται και κάποιοι «ορθόδοξοι χιλιασταί», που εσφαλμένα υποστήριξαν ότι η πρώτη Ανάσταση αφορά τους μεγάλους Αγίους της Εκκλησίας και ότι θα γινόταν μετά την εγκαθίδρυση της χιλιετούς βασιλείας του Χριστού πάνω στη γη, η οποία εγκαθίδρυση αυτή θα γινόταν το 1984 όπως κάποιοι έγραφαν [27], ενώ η προετοιμασία της είχε αρχίσει απ' το 1968-1969 με το φρικτό πόλεμο, που έλεγαν ότι δήθεν θα κατέληγε υπέρ της Ελλάδας και της Ορθοδοξίας. Ήταν μία περίεργη «σύμπτωσης», με τη κοντινή χρονολογία περί της επίγειας βασιλείας του Χριστού των Χιλιαστών, που μετά από αλλεπάλληλες διαψεύσεις των και αναβολές που έθεταν, την τοποθέτησαν στο έτος 1975, πού ούτε τότε έγινε ούτε πραγματοποιήθηκε και διαψεύσθηκαν οριστικά.

Υπάρχει και μία άλλη ερμηνευτική προσέγγιση, που και αυτή δεν ανταποκρίνεται στην Ορθόδοξη Πατερική Ερμηνεία, αυτή η θεωρία μας μιλάει ότι η πρώτη Ανάσταση, ότι μπορεί αυτή να νοηθεί, ως η αποκατάσταση των Αγίων στις καρδιές των ανθρώπων, που θα ζουν, κατά τη γενική επικράτηση του Ευαγγελίου[28] επί της γης. Όμως, πάντα υπήρχαν και θα υπάρχουν, ακόμα και «ευσεβείς χριστιανοί», οι οποίοι θα θέλουν και θα παρουσιάζουν τον Κύριο: «ως υποσχεθέντα», για μια αναλαμπή ή «μεσοβασιλεία επί της γης». Όλοι αυτοί, ερμηνεύουν εσφαλμένα χωρία που άλλα μιλούν: «ανθρωποπαθώς, άλλα δε είναι συμβολικά, αλλ' έξω απ' το σχετικό θέμα, κι άλλα έχουν την «πλήρη πραγματοποίησίν των εις τον ουρανό» [29], σε καμία όμως περίπτωση, δεν αναφέρονται σε επί γης αναλαμπή ή επί γης βασιλεία του Κυρίου.

Όλοι αυτοί που έχουν απορίες τέτοιες, άραγε δεν σκανδαλίζονται, όταν οι ίδιοι, υποστηρίζουν την άποψη της μεσοβασιλείας, κι ότι μετά απ' αυτήν, μετά δηλ. την αγιοποίηση του πλανήτη στη γη, πάλι θα αρχίσει το κακό και η αμαρτία, να εμφανίζεται πάλι στον κόσμο, κι ενόσω πάλι ο Σατανάς θα λυθεί, όπως κι οι ίδιοι μας διατυπώνουν[30]. Με αυτές τις απορίες τους, άραγε δεν το σκέφτονται, ότι θα σκανδαλίσουν κι άλλους, όσους μελετούν την ερμηνεία των Πατέρων, παρά τα

εγωκεντρικά, που με ανειλικρίνια, ερμηνεύουν χωρία, άραγε δεν φέρουν «τον Κύριον ως αδυνατούντα να διατηρήσει την κατορθωθείσαν υπ' Αυτού, προσωρινήν αρμονίαν, εν τω κόσμω;», όταν μάλιστα λένε ότι θα φέρει τη προσωρινή βασιλεία Του στη γη με την αναλαμπή ή με μια Χριστιανική Κυβέρνηση ή έναν «Βατάτζη», μετά απ' ένα φοβερό και καταστροφικό πόλεμο, με κάποιο μαγικό τρόπο. Κατόπιν, άραγε δεν εμφανίζουν στα λεγόμενά τους ως αδύναμο τον Κύριο, όχι ικανό, να διατηρήσει αυτή την αρμονία στη γη, όταν το κακό θα πρέπει πάλι να επικρατήσει; «Δεν νομίζουν (όλοι αυτοί κι όσοι σκέφτονται έτσι), ότι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά, σκέπτονται πιθανόν καλύτερον απ' αυτούς κι ότι είναι περισσότερον ειλικρινείς (ενώ αυτοί οι Σούπερ Ορθόδοξοι Οπαδοί της Αναλαμπής ή Μεσοβασιλείας), φέρουν τον Κύριον, ως παίζοντα με το Σατανάν, εις βάρος του ανθρώπου και ολόκληρου του κόσμου»[\[31\]](#).

Η ερμηνευτική προσέγγιση περί της μεσοβασιλείας επί της γης ή της αναλαμπής είναι αιρετική γιατί όλοι αυτοί οι οπαδοί: «σώνει και καλά, επιμένουν και γράφουν με παιδαριώδεις συλλογισμούς, ότι προφανώς θα παρασυρθώσιν πάλιν οι λαοί, εις την αμαρτίαν»[\[32\]](#), αφού θα έχει ήδη επικρατήσει για αρκετό διάστημα το Ευαγγέλιο, σε όλο τον πλανήτη, πάλι θα εμφανιστούν οι αποστάτες, οι άπιστοι, οι άθεοι, οι σατανιστές, οι σοδομίτες. «Και μας εγκαλούν (αυτοί οι Ορθόδοξοι Χιλιαστές), ότι ημείς οι πλανεμένοι, αντιφρονούντες, εις τον χιλιασμόν των, φέρομεν τον Κύριον ως αδυνατούντα να φέρη την προσωρινήν Βασιλεία Του επί του πλανήτη»[\[33\]](#), γι' αυτό και ο π.Αρσένιος θεωρεί όλους αυτούς ότι εμφανίζουν τον Κύριο, ως έχοντα αδυναμία, όχι ικανό, να διατηρήσει επ' άπειρον μια κατάσταση, κι όμως οι Μάρτυρες του Ιεχωβά ερμηνεύουν με περισσότερη ειλικρίνεια[\[34\]](#).

Όλοι αυτοί, οι πλανεμένοι Αναλαμπιστές εμφανίζονται σαν να θέλουν, να παραπονεθούν τόσο βλάσφημα και υβριστικά ακόμα και στον Κύριο, λέγει ο π.Αρσένιος, για την εξαίρεση και την αδικία που διδάσκουν ότι δήθεν δεν θα γεννηθούν και δεν θα ζήσουν όπως εκείνοι που θα ζήσουν στην εποχή του δεμένου Σατανά και της βασιλείας του Κυρίου πάνω στη γη.

Κι ο έλεγχος εναντίον της αμαρτωλής και υποκριτικής ζωής των Αρχόντων, των Αρχιερέων και Γραμματέων, συνοδευόμενος απ' το φθόνο, τη κακία, το μίσος, την εκδίκηση, την αλαζονία, ήταν οι βασικοί εξωτερικοί λόγοι που οδήγησαν τους τότε Εβραίους της τότε Ιερουσαλήμ να θανατώσουν φρικτά έναν Αθώο.

Η έμμονη δογματική πίστη των Ραββίνων, η σύγχιση και η διαστροφική ερμηνεία, και η διδασκαλία των αρχιερέων, των γραμματέων και των θεολόγων τους, για τη προσδοκία του Μεσσία, ήταν αυστηρά συνδεδεμένη, με τη κοσμική κοσμοκρατορία

ή παντοκρατορία επί της γης της Παλαιστίνης και επί της Ιερουσαλήμ ως του κέντρου του τότε γνωστού κόσμου. Η ερμηνευτική τους πολιτικο/θεολογική δομή και η υπόσταση ήταν βασισμένη σε κοσμικά εξουσιαστικά κριτήρια, γι' αυτό περίμεναν έναν επίγειο κοσμοκράτορα και όχι έναν πνευματικό βασιλέα. Η εξουσία τους και η δύναμή τους βασιζόταν στον απόλυτο εξουσιαστικό έλεγχο κι όχι στην επικράτηση της δικαιοσύνης, ούτε στη γη, ούτε στους ουρανούς.

Το ραββινικό δόγμα αυτό το οποίο και μέχρι σήμερα ισχύει στην Εβραϊκή θεολογία είναι συνδεδεμένο με την έντονη αναμονή στην εποχή μας, του Μεσσία τους, που για εμάς τους Ορθόδοξους θα είναι ο Αντίχριστος, ο Ψευδο-Μεσσίας, ο πλήρης αμαρτίας, υπερηφανίας, εγωκεντρισμού, πλάνης και κακίας, που όμως δεν θα γίνει γνωστή εξωτερικά η πλάνη του, παρά μόνο σ' όσους θα τον αναγνωρίσουν με τα πνευματικά μάτια της ψυχής τους. Κι εδώ οι Αναλαμπιστές οφείλουν να προσέξουν να μην ταυτιστούν με τον ψευδο-μεσσία, ο οποίος θα εμφανιστεί δίκαιος, αγαπών τους ανθρώπους, φιλεύσπλαχνος, δήθεν αρνίο και θάνε λύκος, μέχρι να πάρει την εξουσία ως παγκόσμιος ηγέτης ενός συνασπισμού. Κι όταν θα ενθρονιστεί στο ναό του Σολομώντα και ζητήσει τη παρουσία Ορθοδόξων Πατριαρχών και Αρχιεπισκόπων, πιθανό είναι να ζητήσει και την ενθρόνισή του εις τον ναό του Θεού, πιθανόν και στην Κωνσταντινούπολη, τότε ας προσέξουν οι Αναλαμπιστές!

[page_end]

Απ' την αρχή οι εβραίοι αρχιερείς είχαν ενδοιασμούς για το πρόσωπο του Χριστού, αλλά δεν επιχειρούσαν τη σύλληψή Του ή το θάνατό Του. Γι' αυτό, και του έκαναν λαμπρή υποδοχή στα Ιεροσόλυμα, θέλοντας να τον κάνουν επίγειο βασιλιά. Όταν όμως ο Χριστός τους αρνήθηκε κάθε κοσμική εξουσία, τόσο απ' τους ανθρώπους, όσο και απ' το Σατανά στην έρημο, τότε αφού επιβεβαιώθηκαν ότι δεν απέβλεπε σε καμία κοσμική εξουσία, γιατί η πνευματική βασιλεία Του δεν ήταν βασιλεία αυτού του κόσμου, τότε επόμενοι της ερμηνευτικής τους μεσσιανικής προσδοκίας νόμισαν απ' τη διεστραμμένη ερμηνεία τους, ότι αυτός είναι ένας Πλάνος και Απατεώνας, ποιος ο Κύριος;.

Η παρερμηνεία των χωρίων περί της κοσμικής βασιλείας του Μεσσία και το τυφλό μίσος, η αλαζονία και ο φθόνος τους οδήγησε αδίστακτα στην εξόντωσή Του. Η παράβαση του Μωσαϊκού νόμου η παράβαση του καθήκοντος και η κατάχρηση της εξουσίας τους οδήγησαν στην ολική πνευματική τύφλωση της ύβρης, στην κακία και τη σύγχυση της διαστροφικής τους παρερμηνείας, τόσο σύντομα.

Από τότε έως και σήμερα ζουν με την έντονη αναμονή του κοσμικού αρχηγού τους. Αυτή η προσδοκία τους εμφανίζει και κάποια κοινά χαρακτηριστικά με άλλες πλάνες. Όπως μ' αυτούς που πιστεύουν ότι ο Χριστός ή ο Μεσσίας, θα βασιλεύσει

πνευματικότερα στη γή, ή για άλλους που λένε ότι θα βασιλεύσει αιώνια στη γη, ενώ κάποιοι άλλοι λένε για χίλια έτη στη γη, ή κάποιοι άλλοι ότι θα βασιλεύσει σωματικά στη γη ή οι αναλαμπιστές βλέπουν μαρμαρωμένο βασιλέα που θα ξαναζωντανέψει ή κάποιοι σαν τον Βατάτζη, τελικά όλοι αυτοί, συγκλίνουν λίγο ή πολύ μεταξύ τους, γι' αυτό σημειώνει ο π.Αρσένιος: «πολύ φοβούμαι, μήπως οι ευσεβείς οραματισταί, θυμώσουν όταν ίδουν τον Χριστόν ερχόμενον εν νεφέλαις και προβούν εις την σύλληψίν Του»[\[35\]](#)! Ενώ, η Ορθόδοξη Δογματική Διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας διακηρύττει μόνο μία και μοναδική έλευση, κι αυτή είναι μόνο η Β' παρουσία του Κυρίου.

Οι ευσεβείς Ορθόδοξοι Αναλαμπιστές και οι Ορθόδοξοι Χιλιαστές κι όσοι άλλοι οπαδοί όμοιων θεωριών, ίσως να θυμώσουν απ' την παράνοια, τη παρερμηνεία, τη σύγχυση και τη συσκοτίση του νου τους, έτσι ώστε κατά την ένδοξη εμφάνιση του Κυρίου μας, ίσως κάποιοι να θελήσουν: «ίνα βιαίως τον κάμουν επίγειον βασιλέα, έστω και δι' έν μικρόν διάστημα, ή άλλως, προβούν εις νέαν, σταύρωσίν Του, ως μη ανταποκριθέντες, ως νομίζουν, εις τας υποσχέσεις Του»[\[36\]](#). Εξομοιώνει τη σύγχυση και τη διαστροφή επί της εποχής του Χριστού, με τη σύγχυση και τη διαστροφή, που θα υπάρχει στις ημέρες λίγο πρίν της Β' παρουσίας του Κυρίου ως Κριτή, αφού αυτή η εποχή θα είναι ακόμα πολύ περισσότερο διαστροφική και σατανιασμένη, μάλιστα οι μάρτυρες των εσχάτων αυτών ημερών του αντιχρίστου θα είναι οι μεγαλύτεροι όλων των αιώνων.

Με όλα όσα παραπάνω αναφέρθηκαν και ερμηνεύτηκαν γίνεται φανερό ότι δεν θα βασιλεύσει ο Χριστός, ούτε ορατά ούτε αόρατα επί της γης, ούτε για μικρό, ούτε για μεγάλο διάστημα. Η βασιλεία του Χριστού δεν είναι προσωρινή, αλλά μετά τη Β' παρουσία θα είναι αιώνια στους ουρανούς. Το 20^ο κεφάλαιο της Αποκάλυψης του Ιωάννη, μιλάει ξεκάθαρα μόνο για την ουράνια βασιλεία των Ψυχών, που μαρτύρησαν ή αγίασαν για το Χριστό.

Ποτέ οι ατομικές ιδέες περί αναλαμπής ή μεσοβασιλείας, δεν έγιναν επίσημη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας. Ούτε οι Πατέρες, ούτε οι Άγιοι, ούτε οι Απόστολοι, ούτε η Ιερή Παράδοση, ούτε η Ορθόδοξη Θεολογία, ούτε το σύνολο της Εκκλησίας, έκανε δεκτές τις θεωρίες αυτές περί αναλαμπής ή αγιοποιήσεως του πλανήτη γη και της μεσοβασιλείας.

Η παρανόηση και η σύγχυση των δυσνόητων χωρίων, οδήγησε αρκετούς στο να διαδίδουν πλανεμένα διαχρονικά τους ευσεβείς πόθους και τις ψευδοπροφητείες, καθώς και απόψεις για την επίγειο βασιλεία και για την δήθεν επικράτηση του Ευαγγελίου σε όλο τον πλανήτη, μετά από ένα καταστροφικό πόλεμο ή με χριστιανούς πολιτικούς άρχοντες ή με ένα θαυμαστό ή μαγικό τρόπο.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας ποτέ δεν μίλησαν για Αναλαμπή και Μεσοβασιλεία των εσχάτων, ούτε για μαρμαρωμένο βασιλιά, ούτε για κόκκινη μηλιά, ούτε για βατάτζιους ηγεμόνες ή τηγανισμένα ψάρια και αγιοποίηση της γης. Ούτε ο άγιος Νεκτάριος ούτε κανείς εκ των μαθητών του. Οι ευσεβείς πόθοι περί Αναλαμπής, τηγανισμένων ψαριών, περί μαρμαρωμένου βασιλιά, περί αγίων δυσκοπότηρων και περί Θ.Λειτουργίας που παύθηκε θαυμαστά, και που πρόκειται να ξανασυνεχίσει, σε κάποια χρονική στιγμή, καθώς και οι ιδέες, περί κι άλλων ευσεβιστικών προσδοκιών, αναλύονται εύστοχα και απ' τον ομ. καθηγητή Παν/μίου Στρασβούργου π. Αστέριο Αργυρίου[37], στις μελετες του, που καλό θα είναι όλοι αυτοί οι ισχυρογνώμονες ιδεολόγοι, να τις λάβουν σοβαρά υπόψη, αφού τις μελετήσουν.

Οι Μεγάλοι Πατέρες της Ορθοδοξίας μας εφιστούν τη προσοχή και τη προσευχή, ότι ουδέποτε η επίσημη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας δέχθηκε κάτι τέτοιο περί Αναλαμπής, παρά μόνο όσα το Σύμβολο της Πίστεως ορίζει, δηλαδή τη προσδοκία της Β' παρουσίας[38], τη κρίση και τη ζωή του μέλλοντος αιώνας στους ουραμούς.

[page_end]

Παραπομπές:

[1] Βλ. Ακαδημαϊκού & Καθηγητού Δρ. Αλέξιου Παναγόπουλου, (Phd Νομικών & Πολιτικών Επιστημών, Phd Βιοηθικής, Phd Θεολογίας, Post Doc Δικαίου, Habil.,-Διπλωματούχου Υφηγητή, Καθηγητή Νομικής Δ.Δικαίου Frsp, & Ακαδημαϊκού MCA).

[2] Πρβλ. Ιωάν. 10, 16 «Γενήσεται μία ποιμνη εις ποιμήν». Ματθ. 6, 10 «Ελθέτω η βασιλεία σου». Ματθ. 24, 14 «Κηρυχθήσεται τούτο το ευαγγέλιον της βασιλείας εν όλη τη οικουμένη εις μαρτύριον πάσι τοις έθνεσι». Ρωμ. 11, 25 «άχρις ού το πλήρωμα των εθνών εισέλθη και ούτω πάς Ισραήλ σωθήσεται». Ησαΐου 24, 1-14 «Ιδού Κύριος καταφθείρει την οικουμένην.. οι δε καταλειφθέντες επί της γής ευφρανθήσονται άμα τη δόξη Κυρίου». Ο π.Αρσένιος ερμηνεύει το χωρίο αυτό ότι ο Κύριος θα

καταφθείρει τη γή, εις το τέλος του κόσμου, όπου θα ερημωθεί και θα καταστραφεί, ενώ οι λίγοι άνθρωποι θα ευφρανθούν με την έλευση του Κυρίου, αλλά διαφωνεί έντονα, στην ερμηνεία που κάνουν οι οπαδοί της μεσοβασιλείας ή Αναλαμπιστές, ότι μετά απ' αυτήν τη καταστροφή και ερήμωση του κόσμου οι πιστοί θα ζήσουν με τον Κύριο πάνω στη γή. Το ως άνω χωρίο το σημασιολογεί ως όμοιο με αυτό του Παύλου Α' Θεσσ. 4, 17 «Έπειτα ημείς οι ζώντες οι περιλειπόμενοι άμα σύν αυτοις αρπαγησόμεθα εν νεφέλαις εις απάντησιν του Κυρίου εις αέρα και ούτω πάντοτε σύν Κυρίω εσόμεθα». Θα ευφρανθούν οι λίγοι πιστοί άνθρωποι που θα ζούν τότε, ερμηνεύει, γιατί ο Κύριος επιτέλους ήλθε να τους παραλάβει από τα δεινά, να αποδώσει δικαιοσύνη, να ζήσουν αιώνια μαζί Του στον ουρανό. Πρβλ. Αλέξιου Π.Παναγόπουλου, Εσχατολογικές διαστάσεις της παιδαγωγίας κατά τον άγ. Ιω. Χρυσόστομο, διδακτορική διατριβή, επανέκδοση: Θεσσαλονίκη, 2009.

[3] Πρβλ. Ησ. 24, 20 «Πεσείται και ου μη δύνηται αναστήναι κατίσχυσε γαρ επ' αυτής η ανομία». Ο π.Αρσένιος στην ερμηνεία αυτού του χωρίου παραπέμπει και στον Π. Τρεμπέλα, Υπόμνημα εις τον Προφήτην Ησαϊαν, σελ. 267. Πρβλ. και Β' Πέτρ. 3, 10, ότι η γή θα κατακαεί ολοσχερώς στο τέλος του κόσμου.

[4] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 33. Πρβλ. Αλέξιου Π.Παναγόπουλου, Εσχατολογικές διαστάσεις της παιδαγωγίας κατά τον άγ. Ιω. Χρυσόστομο, διδακτορική διατριβή, επανέκδοση: Θεσσαλονίκη, 2009.

[5] «Έσται γάρ ο ουρανός καινός και η γή καινή και ου μη μνησθώσι των προτέρων.. ότι ιδού εγώ ποιώ αγαλλίαμα Ιερουσαλήμ και τον λαόν μου ευφροσύνην.. και ούκ έτι μη ακουσθή εν αυτή φωνή κλαυθμού.. και οικοδομήσουσιν οικίας και αυτοι ενοικήσουσι.. τότε λύκοι και άρνες βοσκηθήσονται άμα, και λέων ως βούς φάγεται άχυρα». Αυτό το χωρίο, το χαρακτηρίζει «συμβολικόν» και το παραλληλίζει σημασιολογικά με αυτό της επιστολής Β' Πέτρου 3, 13 «καινούς ουρανούς και καινήν γήν κατά το επάγγελμα αυτού προσδοκώμεν εν οίς δικαιοσύνη κατοικεί».

[6] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 34.

[7] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 34.

[8] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 34.

[9] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 35, όπου σημειώνει και το τι λέγει ο Μ. Βασίλειος «Τους από των εθνών προωρισμένους εις σωτηρίαν λέγων δείκνυσιν ιδίαν αυλήν παρά των Ιουδαίων». Μαζί παραπέμπει και στον Κύριλλο Αλεξανδρείας «Υποσημαίνει δε ότι τοις εξ Ιουδαίων ευγνωμονεστέροις τας εκ των εθνών αναμίξας αγέλας καλέσει προς θεογνωσίαν τους απανταχόσε λαούς».

[10] Ιωάν. 17, 24.

[11] Ιωάν. 17, 20.

[12] Εβρ. 13, 14 και 11, 10. Φιλιπ. 3, 20. Α' Πέτρ. 1, 4. Ιωάν. 14, 3.

[13] «Τούτο δε πάλιν παιδός ευγνώμονος το ρήμα, το μη προσηλώσθαι τοις ορωμένοις, μηδέ μέγα τι τα παρόντα ηγείσθαι, επείγεσθαι προς τον Πατέρα και των μελλόντων εφίεσθαι», πρβλ. Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 35.

[14] «Ελθέτω η βασιλεία σου. Τουτέστιν η Δευτέρα παρουσία διότι εκείνος, όπου έχει πεπαρρησιασμένην την συνείδησιν, παρακαλεί να έλθη η ανάστασις επί της γής».

[15] «Βασιλείαν νύν την δευτέραν αυτου Παρουσίαν φησίν, ως μετά πολλής δόξης εσομένην».

[16] Ιω. Χρυσόστομος, στα Άπαντα των αγίων Πατέρων, τόμ., 68, σελ. 371-373 «Διό και επήγαγε.., της συντελείας των Ιεροσολύμων.., δια τούτο δε μετά το κηρυχθήναι το Ευαγγέλιον πανταχού της οικουμένης, απόλλυται τα Ιεροσόλυμα.. ότι γάρ πανταχού εκηρύχθη τότε, άκουσον τι φησίν ο Παύλος. Του Ευαγγελίου του κηρυχθέντος εν πάση τη κτίσει τη υπ' ουρανόν.., ό και μέγιστον σημείον της του Χριστού δυνάμεως, ότι εν είκοσιν ή και τριάκοντα όλοις έτεσι τα πέρατα της Οικουμένης κατέλαβεν ο λόγος».

[17] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 38.

[18] Λουκ. 13, 23 και 12, 32. Ένθ' ανωτ.

[19] «Πρώτη δε ανάστασις η εκ νεκρών έργων ζωοποίησις, Δευτέρα δε η εκ φθοράς των σωμάτων εις αφθαρσίαν μεταποίησις». Πρβλ. Ιω.

Ρωμανίδου, Το προπατορικόν αμάρτημα, σελ. 126. Πρβλ. σχετικά τα βιβλία του γέροντα.

[\[20\]](#) Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 39.

[\[21\]](#) Αποκ. 20, 4. Πρβλ. Αλέξιου Π.Παναγόπουλου, *Εσχατολογικές διαστάσεις της παιδαγωγίας κατά τον άγ. Ιω. Χρυσόστομο*, διδακτορική διατριβή, επανέκδοση: Θεσσαλονίκη, 2009.

[\[22\]](#) Ένθ' ανωτ., σελ. 39.

[\[23\]](#) Σοφία Σολομώντος 3, 11.

[\[24\]](#) Αποκ. 20, 6 «Μακάριος και άγιος ο έχων μέρος εν τη πρώτη (πνευματική) αναστάσει», δηλαδή όσοι αναστήθηκαν πνευματικά απ' αυτή την ζωή μέσω της μετάνοιας και των ιερών Μυστηρίων. Ενώ όσοι έμειναν αμετανόητοι, αδιόρθωτοι, άνέτοιμοι «αυτοι δεν ζούν με τους άλλους μετά τον σωματικόν θάνατον και δεν προγεύονται του Παραδείσου συμβασιλεύοντες μετά του Χριστού, χίλια έτη (σχηματικός αριθμός)», πρβλ. Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 41.

[\[25\]](#) Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 41.

[\[26\]](#) Ένθ' ανωτ.

[\[27\]](#) Βλ. βιβλίο, με εσφαλμένες προσεγγίσεις: Νείλου Σωτηρόπουλου, *Η ερχόμενη οξεία και δίστομος ρομφαία*, Αθήναι 1964.

[\[28\]](#) Παν. Τρεμπέλα, *Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας*, σελ. 1092. Πρβλ. Αλέξιου Π.Παναγόπουλου, *Εσχατολογικές διαστάσεις της παιδαγωγίας κατά τον άγ. Ιω. Χρυσόστομο*, διδακτορική διατριβή, επανέκδοση: Θεσσαλονίκη, 2009.

[\[29\]](#) Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 43.

[\[30\]](#) Ένθ' ανωτ.

[\[31\]](#) Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 44.

[\[32\]](#) Ένθ' ανωτ.

[33] Ένθ' ανωτ.

[34] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 43.

[35] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 46. Πρβλ. Αλέξιου Π. Παναγόπουλου, *Εσχατολογικές διαστάσεις της παιδαγωγίας κατά τον άγ. Ιω. Χρυσόστομο, διδακτορική διατριβή, επανέκδοση: Θεσσαλονίκη, 2009.*

[36] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 46.

[37] Βλ. *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse à l'époque turque (1453-1821). Esquisse d'une histoire des courants idéologiques au sein du peuple grec asservi* [Οι ελληνικές Ερμηνείες στην Αποκάλυψη στα χρόνια της Τουρκοκρατίας (1453-1821). Προσχεδίασμα μιας ιστορίας των ιδεολογικών ρευμάτων στους κόλπους του υπόδουλου ελληνικού λαού] (Επί καθηγησία διδακτορική διατριβή στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου). Στρασβούργο 1977, 2 τόμοι, 942 σελίδες πολυγραφημένες. Του ιδίου, *Ιδεολογικά ρεύματα στους κόλπους του Ελληνισμού καὶ της Ορθοδοξίας κατὰ τα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Λάρισα, Λαογραφική Εταιρεία Λαρίσης, 1980, 42 σελίδες. Του ιδίου, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse à l'époque turque (1453-1821). Esquisse d'une histoire des courants idéologiques au sein du peuple grec asservi* [Βλ. άριθμ. 3] Θεσσαλονίκη, Έταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν- Έπιστημονικαὶ Πραγματεΐαι 15-, 1982, 761 σελίδες (έντυπη έκδοση του υπ' αριθ. 1).

[38] Αρχιμ. Αρσενίου, *Σημεία*, 47.

<https://bit.ly/3B0kXmH>